

**Illustrissimi et Generosi Hollandiae Ordines!
Batavorum Proceres et Conscripti !**

Hooggeachte en vrijgevinge Heeren Staten van Holland!
Aanzienlijke Batavenvergadering!

De Vereniging Oud-Hoorn heeft mij verzocht om niet in het Latijn te spreken en ook niet de hele tijd te citeren. Dat valt niet mee. Ik ben drie jaar lang alleen met Junius' *Batavia* bezig geweest en hij doet niet anders. Het begon allemaal met een suggestie van prof. Enenkel, destijds te Leiden. Maar ik ben er wereldvreemd van geworden. En ik leef, evenals Junius, in een soort *Dream Time*, waarin alle andere eeuwen en talen veel belangrijker zijn dan deze.

Ik heb nu dus alles vertaald in de *lingua vernacula*, de volkstaal. Het nadeel van de volkstaal is dat zij door het volk gesproken wordt. Het volk is onwetend, het spreekt alles verkeerd uit en laat letters weg, waardoor wij nu zitten met het 'huydendaagsch bastertduyts'. Met hedendaags bedoel IK natuurlijk de 16^e eeuw, want ik citeerde nu prof. Janus Dousa, destijds te Leiden.

Zoals u weet, Dames en Heren, is het verleden rijk aan jaartallen, personen en gebeurtenissen, waar men allerlei lering uit kan trekken. De doden spreken niet meer, wat voor de geschiedschrijver een groot voordeel is en ruimte geeft voor duiding en lering. Nu zijn er twee soorten van geschiedschrijving: de warme en de koude. De warme, dat is die van Junius: dit boek is warm, ja soms hartstochtelijk, wat in Holland zeldzaam is. De warme geschiedschrijving pleit en strijdt om de feiten en soms tegen de feiten. Want zij wil de Waarheid (met een hoofdletter) opdelven. *Veritas filia Temporis*, de Waarheid is de dochter van de Tijd, maar zij moet gezocht worden in de uiterste duisternis en in de diepe stilte van het kerkhof. Want de wereld is nu oud en koud geworden, de edele hartstochten van onze Bataafse voorouders worden nu verzwegen of verdacht gemaakt, in onze afschuwelijke eeuw, nu de mens een ziekelijke hang heeft naar alles wat laag en gemeen is. Overall in Europa staan historici op, die gedreven worden door partijzucht en haat tegen buitenlanders. Hun werken noemen zij *Illustratio*, Verlichting, terwijl zij alleen hun eigen duisternis verspreiden en ook nog anderen willen beroven van hun trotse historie en glorie. U denkt nu misschien: over welke eeuw gaat dit eigenlijk? Welnu, dat denk je bij Junius ook vaak. En ik was alwéér aan het citeren.

De glorie van Batavia is nu voorbij. *Dreamtime is over*. Toen Junius zijn *Batavia* schreef, brandde zijn hart voor Batavia en Holland, zoals hij zegt. Maar de tijd is gekomen voor de koude geschiedschrijving. Ik geef een ordelijk overzicht van de drie eeuwen waarmee wij hier te maken hebben; dat zijn de eerste eeuw, de 16^e eeuw en de onze. Eerst wat informatie uit en over de Oudheid.

(2) In artikel 2 van de Canon van de Nederlandse geschiedenis (de Romeinse tijd) wordt Batavia niet behandeld. Er staat alleen het volgende: *Zestiende-eeuwse geleerden beweerden dat de Bataven uit vrijheidsliefde in opstand waren gekomen, en daarom gezien moesten worden als de ware voorouders van de Nederlanders* (ze bedoelen hier Hollanders, NdG). *Dat zegt meer over deze geleerden dan over de Bataven*, einde citaat. Hebben die geleerden dan alles uit hun duim gezogen? Nee, niet alles.

In de 15^e eeuw kwamen er teksten van Tacitus voor de dag, die een nieuw licht wierpen op de Germanen van de Oudheid. Vooral Tacitus' boekje *Germania* werd vanaf de allereerste ontdekking gebruikt voor allerlei ideologische en politieke doelen. De eerste die dat deed was paus Pius II Piccolomini, die ermee bewees hoe achterlijk die oude Germanen waren geweest en hoe dankbaar de Duitsers moesten zijn voor de beschavende invloed van het Rijk van Rome en natuurlijk ook de Kerk van Rome. Maar de Duitsers zagen in die oude Germanen, die door Tacitus een beetje geïdealiseerd waren, een voorgeslacht en afkomst om trots op te zijn. De Hollanders hadden nog meer reden tot juichen: want hun land bleek het Eiland der Bataven te zijn, over wie Tacitus heel wat te vertellen heeft: zij woonden bij het *divortium Rheni*, waar Rijn en Waal uiteengaan en zo het *Insula Batavorum*, het Eiland der Bataven omsluiten, en vele andere eilanden, tot aan de Oceaan. Dat oude Batavia, de driehoek tussen Nijmegen, Katwijk en de Maasmond, is dus in Junius' ogen het historische territorium van Holland. Zijn boek begint dan ook als een papieren oorlog tegen al degenen die dit betwijfelen en betwisten.

En niet alleen over het territorium, ook over het volk der Bataven gaf Tacitus nieuwe feiten, en met name over Julius Civilis, een Bataafse koning en de leider van een grote Germaanse opstand tegen Rome in de jaren 68-69. Voorts bleken de Bataven een speciale relatie met Rome te hebben gehad. Ze waren vrijgesteld van de gewone belastingen. Ze hadden een grote reputatie als ruiters, die in gesloten formatie zelfs grote rivieren konden oversteken met paarden en al. Een andere schrijver, Plinius, sprak van het *nobilissima Batavorum Insula, het edele Eiland der Bataven*. *Adel* en *edel* zijn favoriete woorden van Junius: ze komen 185 keer voor in dit boek. Ook zeer welkom was Tacitus' uitspraak: Germanen vechten voor buit, Galliërs voor de vrijheid, maar *Batavi pro gloria*, de Bataven voor de glorie. Later zou Hugo de Groot in zijn *Batavia* verzuchten *Ach, waren er maar meer documenten van onze Oudheid bewaard gebleven*. Maar voor Junius was dit genoeg.

Was men dus in het Duitse keizerrijk al opgetogen over het hervonden voorgeslacht, dan gold dat nog sterker voor de Nederduiters. Die hadden helemáál geen verleden, afgezien van wat zwakzinnige sprookjes over Koning Ezelloor en zijn reuzenpaleis in Voorburg, en over het Woud zonder Genade en over de Grote Boomstorting. Van Holland in de Oudheid wist men niets. En dat is maar goed ook, zegt Cornelius Aurelius van Gouda in 1517 over deze onbekende voorvaderen: *...si souden hem geschaemt hebben haer leven in scrifte te stellen, want si beestelick ende niet menschelick en waren.* Ook de middeleeuwse geschiedenis van Holland was nogal provinciaal en in Europa onbekend. Er was een Grafelijk Huis dat uit Aquitanië stamde of uit Troje, maar dat zelf al in 1300 was uitgestorven, waarna Holland was overgedaan aan familieleden in Henegouwen en Beieren. Want in die tijd kon men door een pennenstreek in een testament of huwelijksakte, ineens een andere koning of keizer krijgen, ergens in een verre hoofdstad van een groot continentaal Imperium. Besef van eigen grenzen en cultuur en taal was zwak ontwikkeld. Holland had geen eigen koning of aartsbisschop of universiteit.

(3) Nu naar de 16^e eeuw, die de geboorte zag van het nationalisme, als men dit erg 19^e eeuwse woord mag gebruiken tenminste. Het was niet de enige geboorte van die vroegmoderne eeuw. Ik citeer alleen de uitspraak van Ulrich von Hutten, tijdgenoot van Erasmus: *O saeculum! O wat een tijd! Wat een geluk om nu te leven!* en van Francis Bacon: "In onze eeuw is de wereld ineens *miro modo fenestratus*, op wonderbaarlijke wijze opengegaan en er zijn ramen naar alle kanten." Een symbool van deze grote nieuwe ruimte zijn de drie scheepjes van Columbus, maar het voornaamste verkeersmiddel van de Vroegmoderne tijd was toch de *codex impressus*, het gedrukte boek, en daarmee de wonderbaarlijke vermenigvuldiging van kennis en van meningen.

Een van de populaire boekengenres was de chorografie of landbeschrijving, een soort reisboek met een sterk nationaal-historische inslag. Ze verschenen overal, en voor onze streken was er de *Descrittione di tutti i Paesi Bassi* van Guicciardini uit Antwerpen, uit dezelfde tijd als Junius' *Batavia*, maar met een veel bredere opzet, want Guicciardini beschreef alle zeventien Nederlanden en Junius maar één. Maar ik ken geen voorbeeld van een chorografie die met zó duidelijk politieke bedoeling door een overheid geïnitieerd is als deze. De Staten van Holland kozen daarvoor in 1565 Hadrianus Junius, de geleerdste man die toen in Holland te vinden was. Nog pikanter is het feit dat de Staten hiertoe aangezet waren door Zijner Majesteits Stadhouders van Holland, Willem van Oranje, de leider van het algemene verzet tegen de centraliserende politiek van Brussel. Het is verleidelijk om aan te nemen dat deze vooruitziende staatsman al in dat jaar voorvoelde dat er maar één gewest was om een opstand te overleven. In zijn dedicatie noemt Junius de opdrachtgevers *Hooggeachte Heren Staten van de 'respublica Hollandiae'* en elders noemt hij Willem van Oranje (misschien wel als eerste) *Pater Patriae, Vader des Vaderlands*. Wat voor een *respublica* en welk vaderland Junius daarbij op het oog had, dat zegt hij er niet bij, maar dat was vast niet een kleine Calvinistische republiek, zonder koning. Elders in het boek wordt de Habsburgse koning lof toegezwaaid en er staat zelfs dat de Hollanders ontrouw aan de koning een ongehoorde en onvergeeflijke misdaad vinden. Dit zou wel eens waar kunnen zijn, want het heeft Willem vijf jaar gekost om ook de Hollanders in beweging te krijgen. En zeker Junius, die voor zijn eigen tijd in wezen weinig belangstelling had, eerder minachting, zal pas in de historische jaren 1572-1574 politiek bijgedraaid zijn, want hij heeft een paar anti-Spaanse passages toegevoegd naar aanleiding van de val van Haarlem en Leidens ontzet. Het boek werd voltooid in 1570, maar het mocht toen niet gepubliceerd worden, waarschijnlijk omdat de Staten de verhouding met Brussel niet nog verder wilden verstoren. Tot zover over de politieke context, waarin het boek geschreven werd. Er zouden nog meer *Batavia's* volgen. *Batavia* zou zelfs de strijdkreet worden van de anti-Oranje-partij in de republiek. En om in Hoorn te eindigen: toen Jan Pieterszoon Coen, tot vandaag de beroemdste burger van Hoorn, de nieuwe hoofdstad van ons Indië Nieuw-Hoorn wilde noemen, werd dit hem verboden door de VOC uit Amsterdam: het moest worden *Batavia*, de nieuwe deftige naam voor Holland.

(4) Nu iets over de inhoud. Het boek begint met een uitgebreide speurtocht naar *Batavia's* juiste grenzen. Dat zijn rivieren, want *Batavia* moet een eiland zijn, of meerdere, zoals de antieken hadden gezegd. Junius speurt overal naar watergrenzen en eilanden; Schieland bijvoorbeeld, tussen Maas, Hollandse IJssel, Gouwe en Schie, kan best ook een eiland heten, zegt hij hoopvol. De voornaamste watergrens is de Rijn, en het is niet overdreven om te zeggen dat deze rivier voor Junius heilig is en bijna als een persoon vereerd wordt: hij wordt in het boek meer dan 300 keer genoemd.

Die Rijn leverde overigens wel een pijnlijk probleem op, want had o.a. St. Ambrosius niet gezegd: *de Rijn is de grens die het Romeinse Rijk beschermt tegen de barbarij daarachter?* Hierop heeft Junius iets gevonden: hij ontdekte nóg een Rijn, die hij met veel trompetgeschal uitroept tot eeuwigdurende Oostgrens van *Batavia*. Die derde Rijn is de *Fossa Drusiana*, een kanaal waarmee Drusus in het jaar 12 voor Christus de Rijn bij Arnhem zou hebben verbonden met de IJssel, die daardoor óók een soort Rijn werd. Zo kreeg de antieke definitie van het Eiland der Bataven *tussen Rijn en Waal* plotseling letterlijk meer inhoud: en inderdaad verschijnt op de oudste kaarten van Romeins Nederland, bv. die van Ortelius uit 1584, een *Batavia Recentior* dat de Veluwe, Utrecht en Noord-Holland beslaat, dus ook Hoorn en Haarlem, al bestonden die in de Oudheid nog niet. Junius duidt zijn eigen West-Friezen dan ook consequent aan als *Frisii Cisrhenani*, Binnenrijnse Friezen.

Vervolgens krijgen de Germaanse broedervolken in het Oosten ieder hun plaats aangewezen, soms nogal onorthodox; zo komen de Tencteri in Drenthe terecht, de Tubanten in Twente, de Ansvariërs bij Zutphen, de Franken in Salland en de Sicambriërs in Gelderland. Geleerden die anders denken worden beschuldigd van domheid, afgunst en partijdigheid. De beschrijvingen zijn duidelijk gekleurd door de actualiteit van de 16^e eeuw: Friesland en Gelderland zijn min of meer buitenlandse vijanden. De zuidelijke Nederlanden komen in het boek niet voor. Daar wonen geen Bataven, maar een soort Galliërs. Bij een terloopse vermelding van Maaseyk in Limburg merkt Junius op dat dit een *diversissimus terrarum tractus* is, een land héél ver van ons vandaan.

Bijzonder en nieuw is Junius' gebruik van archeologisch materiaal uit Leiden en Katwijk, dat exact beschreven en afgebeeld wordt. Daar is overigens ook een Romeinse inscriptie bij die verdacht goed past bij Junius' Bataafse ambities: *Gens Batavorum, amici et socii populi Romani* (het volk der Bataven, vrienden en bondgenoten van Rome), een inscriptie die in Holland zeer bekend werd, maar die later spoorloos verdween en misschien buiten de boeken zelfs nooit bestaan heeft.

Het grootste deel van de *Batavia* gaat over het contemporaine Holland en zijn 32 ommuurde steden. De zes grote steden, de zuilen van Holland, krijgen ieder hun eerlijk deel, vooral Haarlem, de stad van de kruisvaarders en het zaagschip van Damiate en Laurens Janszoon Coster en Junius zelf. Heel geestdriftig is de beschrijving van het kosmopolitische en dynamische Amsterdam, dat vanouds slechts de vijfde plaats in de rangorde had en als nieuwkomer absoluut niet met de Bataven of Romeinen in verband gebracht kon worden en zelfs pas als laatste Hollands was geworden, maar dat in Junius' tijd de grootste stad werd. De beschrijving doet al denken aan de Gouden Eeuw. Alleen aan Amsterdam wijdt Junius een (bepaald mooi) lofdicht, een acrostichon, waarin de spreuk te lezen is: *Amstelodamum Belgicae Horreum*: graanschuur van de Nederlanden. "Ik heb zelf eens meegemaakt dat er in één week driehonderd schepen uit de Oostzee aankwamen en ook nog grotendeels gelost werden", schrijft Junius. Op de prachtige plattegrond van Cornelis Anthonisz uit 1540 is alles al te zien, de grachten en sluizen en werven; alleen die reeks kloosters aan het Rokin met hun binnenhoven en kapellen herinneren eraan dat dit nog een andere eeuw was dan de Gouden Eeuw.

Helemáál eerlijk gaat het er niet aan toe bij de stedenlof, want hoe verder een stad van Haarlem af ligt, hoe minder ruimte zij krijgt. Dit hangt wel samen met Junius' overtuiging dat de mensen van Noord-Holland beter zijn. Ze werken hard, zijn goudeerlijk, ze leven sober en worden 100 jaar oud in volle gezondheid, terwijl men in Zuid-Holland helemaal niet werkt en vooral bezig is met eten, drinken en vechten om erfenissen, wat vaak op moord en doodslag uitdraait. Dit houdt verband met het feit, dat zij *australiores* zijn, meer zuidelijk. Nu, het Zuiden, daar weten wij alles van. (En zo niet, dan nog een voorbeeld: toen Haarlem een schutsluis wilde bouwen in de Spaarndammerdijk, die voor heel Rijnland en Leiden van levensbelang was, verwachtte men natuurlijk een financiële bijdrage uit het Zuiden. Maar, zegt Junius, geld loskrijgen in Leiden is nog moeilijker dan water uit een kiezelsteen wringen.)

Het boek eindigt met een zeer curieus hoofdstuk over de naamkunde, een onderwerp dat trouwens in het hele boek steeds weer opduikt. De 16^e eeuw zag ook het eerste begin van de historische taalkunde, en ook hier leverden de gedrukte boeken plotseling een stroom van nieuwe kennis van vreemde talen. Junius heeft zijn sporen verdiend met zijn *Grieks-Latijnse Dictionarium* en zijn *Nomenclator Octilinguis*, Achttalig Woordenboek, dat wereldberoemd werd en ook in Hoorn zo veel

indruk maakte dat men die gedenkspreuk aan zijn geboortehuis aanbracht. Het begin van een wetenschap lijkt wel wat op een kinderspeeltuin: men weet nog niets en alles mag nog. De avontuurlijke verklaringen van Junius hebben niet lang stand gehouden, evenmin als die van zijn Antwerpse correspondent en geestverwant Goropius Becanus, over wiens hypothesen Junius soms het hoofd schudt. Maar beiden zijn ze ijverig aan de slag gegaan met al die nieuwe informatie, wat in hun tijd nog niet vanzelfsprekend was.

(5) Tenslotte nog iets over de 21^e eeuw en haar geschiedschrijving, waar ik niet zoveel van afweet.

Junius heeft iets gedaan waarbij de prestatie van de baron van Münchhausen verbleekt; die trok alleen zichzelf omhoog uit een moeras aan het staartje van zijn pruik, maar Junius trok een compleet volk aan zijn blonde staartjes omhoog uit de put der vergetelheid. Met hun koning *and all his horses and all his men*, zoals het liedje zegt.

Toch heeft Junius zichzelf gewaarschuwd voor een anachronistische geschiedschrijving, ik citeer: *Ik denk wel eens: Hadden onze voorouders maar geen dijken gebouwd, dan was Holland nu niet zo diep gezonken. Maar zo gaat dat: ons rusteloos en onvoldaan hart wil steeds onze eigen briljante ideeën projecteren op onze verre voorouders (ita inquietus et inexpletus animus ingeniosam curam ad longinqua solet extendere)*. Junius' Batavenhartstocht heet nu een identiteitsproject, eigenlijk een luchtkasteel, gebouwd met nationalistische bijbedoelingen, en getiteld *De Bataafse Mythe*. De geleerde Schöffner, die deze term in 1975 introduceerde, heeft het niet zo bedoeld, maar het woord mythe is nu eigenlijk een scheldwoord. Ik citeer prof. Rogier over de Brabantmythe, al in 1953: 'zo'n mythe is opgedirkte onwaarheid, soms bedwelmend van charmante onschuld, soms berekend in perverse sluwheid, maar altijd een leugen'. De geleerde Waszink heeft onlangs een andere *Batavia* (van Grotius) vergeleken met een advocatenpleidooi, waarin men ook alle mogelijke argumenten bijeen mag harken die de zaak kunnen steunen. Hij spreekt van een *complex mixture of perceived truth and strategic selection and presentation*. En het is de vraag of geschiedenis wel ooit anders zal worden geschreven. Over de nationale identiteit van Holland of van Nederland wordt links en rechts nog steeds heel wat afgepiekerd, en bepaald niet *sine ira et studio*, zonder hartstocht en partijzucht, zoals Tacitus voorschrijft. Personen die overal in alle eeuwen speuren naar de klassenstrijd, moge ik verwijzen naar wat Junius schrijft over de opkomst van een nieuwe adelsklasse, die veel beter is dan de gewone, namelijk de geestesadel. Dat was natuurlijk de Latijnsprekende elite waar hij zelf toe behoorde, en die ook het burgerrecht zou verkrijgen in de Hollandse burgerrepubliek.

Ook Junius' loflied op het eigentijdse Holland kan men een identiteitsconstructie noemen. Merkwaardigerwijs is de overbekende Hollandperceptie hier al compleet aanwezig, op één element na. Het meest verbazende en meest Hollandse hebt u al kunnen zien vanuit de trein naar Hoorn. Guicciardini zag het ook al in 1567 (zij het niet uit de trein): *on void avec grande admiration l'eau beaucoup plus haulte que la terre*: het water staat hoger dan het gras in de wei. Hier vlakbij, in Scharendam, wordt al 600 jaar dag en nacht gepompt en gemalen om Noord-Holland droog te houden. Junius schrijft over dijken en dijkgraven, polders en droogmakerijen, de zee gaat te keer tegen de Hondsbossche, de haringvloten varen uit, er zijn duizenden schepen, er wordt ontzaglijk veel boter en kaas en turf en bier en laken geëxporteerd met grote winsten, Amsterdam is wereldhandelscentrum, de huisvrouwen poetsen en schrobben dag en nacht en hebben een afkeer van de overdreven opschik waarom Brabant zo berucht is, de mannen zijn recht door zee, ondernemend en zuinig, en overal draaien de windmolens. In dit boek is Holland al helemaal af, op één ding na, want het Calvinisme ontbreekt. En je vraagt je als niet-historicus wel eens af, waar dat

eigenlijk nog voor nodig was. Het was ook nog eens afkomstig uit het Zuiden, dat door Holland gewoonlijk niet vertrouwd wordt. En het Oosten eigenlijk ook niet. Als je Holland binnenrijdt bij Woerden of Naarden, dan staat daar geen vriendelijk bordje zoals bij andere provincies, maar wel reuzenborden met *Waarschuwing! U nadert de Nieuwe Hollandse Waterlinie*. En bij het Hollands Diep is het nog erger: een rij van zeven kanonnenbunkertjes, gericht op het Zuiden. Want **Holland is een eiland**.

(Ik wist niet of de voetnoten vóór of na het applaus moeten. In het boek staan er 800, waarvan ik er ééntje voorlees. Het is een echte Hollandse voetnoot, getiteld *Vértalen en Bétalen*).

Toen de *Batavia* in 1588 verscheen kon ongeveer 1% van de bevolking het lezen. Mijn enige voorganger Godefroy Boot heeft er in 1609 een stukje van vertaald, *om dat het myn Vaderlant is*, zegt hij, maar, ik citeer, *'niet sonder groote moeyten ende arbeydt, want synen Latijnschen stijl op sommige plaetsen seer quaet te volgen was'*. Sindsdien zijn alle percentages gestegen, alleen die 1% niet, integendeel. En vandaag is het ineens 100%. Welnu, Hollanders zeggen de waarheid, recht door zee. De dedicatie aan de Heeren Staten, waarmee de *Batavia* begint, is vrij van het destijds gebruikelijke gefleem aan het adres van de machthebbers en geldschieters, en ik ga dus nu Junius' voorbeeld even volgen. Toen het boek in 1570 af was, hebben de Staten hem niet betaald wat afgesproken was, en de destijds bespaarde som moet dus nog ergens liggen. Junius is dood en wat moet men ermee? Die vraag is vandaag te beantwoorden en het zou mij dan ook niet verwonderen als de Illustere en Vrijgeveige Heeren Staten het betreffende bedrag vandaag meegebracht hebben.

(Na aanbieding van het boek aan de Hollandse gedeputeerden gaf de gedeputeerde van Zuid-Holland een echt Hollands antwoord: hij was gaarne bereid tot een nabetaling *'als u het bonnetje nog hebt'*.)